

Hvordan tjør'ed - Stiliseringspraksisser blandt bornholmske unge

Anne Larsen
Københavns Universitet

1. Indledning

I denne artikel undersøger jeg hvordan unge bornholmere bruger stilerede bornholmske træk i interaktioner med hinanden. Herunder viser jeg hvordan dialektale træk forbindes med forskellige indeksikalske værdier samt hvilke sociale funktioner trækkene har for de unge i hverdagsinteraktioner.

Undersøgelsen er en del af projektet ”Dialekt i periferien” hvor vi undersøger den aktuelle brug og status af dialekt i tre geografiske yderpunkter i Danmark: Hirtshals (Nordjylland), Bylderup-Bov (Sønderjylland) og Nexø (Bornholm). I de tre områder ser vi på flere generationers beskrivelser og brug af den lokale dialekt med særligt fokus på unges sproglige og sociale hverdagspraksisser som de udfolder sig i løbet af deres skoledag, derhjemme og på de sociale medier.

Vores observationer og foreløbige kvantitative analyser viser at der på Bornholm er sket en særlig stærk udtynding af dialekten. Særligt fra forældregenerationen til den unge generation ses et kraftigt fald i brug af dialekttræk, hvor de yngste talere sjældent bruger bornholmske træk i umarkeret tale. Selv prosodiske bornholmske træk som stødløshed (Nielsen & Pedersen 191:kort 2) og det karakteristiske

bornholmske intonationsmønster¹ synes at være forsvundet i denne generation. De unge lyder derfor tilnærmelsesvist som københavnske unge.

I vores optagelser af de unge viser det sig imidlertid at de unge har kendskab til og kan bruge en række traditionelle bornholmske træk, men at disse primært forekommer i stiliseringspraksisser. Dvs. i særligt markerede ytringer karakteriseret ved flerstemmighed der kan involvere direkte parodi eller performance af mere abstrakte personae.

Forskellige sproglige stile eller registre bliver af sprogbrugere altid forbundet med forskellige praksisser, værdier og persontyper, og forestillinger om sprog og deres sociale betydninger er ofte uartikulerede, men kommer mere implicit til udtryk i sprogbrug (Agha 2007:79). Da stiliseringer er en særligt markeret form for sprogbrug der indebærer overdrivelse og i nogen grad karikatur, er de relativt eksplicitte metasproglige aktiviteter der viser talerens evaluering af sproglige former og deres sammenhænge med forskellige stemmer og værdier (Madsen 2013:42; Jaspers 2011:499; Coupland 2007:154). Foruden at informere om lokale opfattelser af hvad der er normal og acceptabel sprogbrug (Jaspers 2010b:194), kan undersøgelser af stiliseringer derfor også bidrage til at afdække hvilke værdier og persontyper en sproglig stil associeres med, samt hvordan de indeksikalske værdier af forskellige træk udvides og ændres (Agha 2005:38; Jaspers 2010a:14).

Jeg fokuserer i denne artikel på hvordan to udvalgte deltagere bruger stiliseringer af bornholmsk i hverdagsinteraktioner med inddragelse af den samlede deltagergruppes eksplicitte metasproglige refleksioner i interviewdata. Jeg vil her vise hvordan de to deltagere bruger bornholmske træk i situationer hvor de forbindes med stereotype

¹ Det bornholmske intonationsmønster er særligt kendetegnet ved tonegangen i trykgrupperne (en trykgruppe forstås som ”en sekvens af *en betonet stavelse og samtlige følgende ubetonede stavelser – uanset ordgrænser og syntaktiske grænser inden for sætningen*” (Grønnum 2001:301)). I standarddansk bevæger tonen i en trykgruppe sig inden for et mere snævert tonalt spektrum end i bornholmsk, og tonegangen følger et andet mønster (Scheuer et al. 2015:144). Hvor grundtonen i standarddansk bevæger sig nedad på en trykstærk stavelse for derefter at bevæge sig lidt op og derefter falde igen, bevæger grundtonen i bornholmsk sig stejlt nedad på den trykstærke stavelse og derefter stejlt opad uden at falde igen (Scheuer et al. 2015:144; Grønnum 2001:306).

indeksikalske værdier som maskulinitet, negativ skoleorientering og tilbageståenhed, samt at bornholmsk ikke kun bruges til performance af stereotyper, men udfylder centrale sociale funktioner i interaktioner mellem de unge. Jeg argumenterer her for at bornholmsk trods den stærke standardisering har en social værdi blandt de unge og kan blive brugt til at fremhæve venskabelige relationer og lokalt tilhørsforhold på tværs af forskellige grupper i ungdomsmiljøet.

2. Data og metode

Undersøgelsen er baseret på etnografisk feltarbejde i en folkeskoleklasse i Nexø, som jeg i samarbejde med Andreas Stæhr og Marie Maegaard har fulgt fra deres ottende til niende skoleår. Vi har besøgt deltagerne ca. hver anden måned igennem et år, fra februar 2015 til januar 2016. Besøgene har haft en varighed af gennemsnitligt tre dage hvor vi har observeret og optaget de unge i skole- og fritidskontekster sammen med deres venner, lærere, forældre og bedsteforældre. Feltarbejdet har således bestået af korte, intensive forløb fordelt over en længere periode.

Vores data består af observationer, feltdagbøger og ca. 500 timers lydoptagelser herunder: individuelle interview med 16 af de unge i klassen, opgavestyrede gruppeoptagelser foretaget på skolen, gruppeinterview med udvalgte forældrepar og bedsteforældrepar og selvoptagelser i skole- og fritidskontekster foretaget af de unge selv og deres forældre og bedsteforældre. I projektet har vi desuden lavet onlineetnografi hvor vi har indsamlet facebook- og instagramdata.

I denne artikel ser jeg først på de unges eksplicite metasproglige ytringer i interviewdata og inddrager her enkeltpersonsinterview med alle de unge deltagere. Interviewene er semistrukturerede og blev foretaget 6 måneder efter vi påbegyndte feltarbejdet, og således efter deltagerne havde lært os at kende. Herefter fokuserer jeg på optagelser af hverdagsinteraktioner med de to deltagere Aja og Kasper som jeg præsenterer i afsnit 5. Denne del af undersøgelsen tager udgangspunkt i sammenlagt 43 timers optagelser fra skole og fritid fordelt over hele perioden fra februar 2015 til januar 2016. Her indgår 2 gruppeoptagelser samt hhv. 23 timers selvoptagelser fra Aja, herunder 6,7 timers fritidsoptagelser og 16,3 timers optagelser i skoletiden (i undervisningen og frikvarterer på og uden for skolen) og 18 timers

selvoptagelser fra Kasper, herunder 2 timers selvoptagelser uden for skoletiden og 16 i skoletiden.

Jeg har i artiklen fokus på de unges fortællinger og praksisser i interaktion med feltarbejderne og hinanden i interview, grupeoptagelser og selvoptagelser. Familieoptagelserne og vores online- og offline-etnografi udgør dog en vigtig baggrundsviden som jeg trækker på i mine analyser af deltagernes interaktioner og udsagn i interviewene. Da jeg her er interesseret i hvordan de unge anvender forskellige sproglige varieteter i interaktioner, er jeg i mine analyser særligt inspireret af den interaktionelle sociolingvistiske tilgang. Dvs. jeg trækker her på interaktionsanalytiske værktøjer og ser et hvert samtalebidrag som en handling hvorigennem aktørerne viser hinanden hvordan de tolker hvad der foregår i interaktionen (Steensig 2001:39; Gumperz 1999:454), mens jeg også inddrager det etnografiske feltarbejde som baggrundsviden til at tolke interaktionerne (Gumperz 1999:465).

3. Stiliseringer

Stiliseringer er, som tidligere beskrevet, en markeret brug af sproglige træk der er associeret med et bestemt register, og de kan karakteriseres som steder hvor talere påtager sig en andens stemme. Dette kan både være unidirektionalt, dvs. hvor den stiliserede stemme er i overensstemmelse med talerens egen stemme og selvrepræsentation, eller varidirektionalt, dvs. hvor den stiliserede stemme er klart adskilt fra talerens egen stemme og identitet (Jaspers 2011:501). I tidligere studier har performance af en persona været set som et karakteristisk træk ved stiliseringer (se eksempelvis Coupland (2001:345)). Forståelsen af stiliseringer er senere blevet udvidet, bl.a. af Rampton (2009) der fokuserer på markeret sprogbrug i sin definition af stiliseringer:

“Stylization involves reflexive communicative action in which speakers produce specially marked and often exaggerated representations of languages, dialects, and styles that lie outside their own habitual repertoire (at least as this is perceived within the situation at hand)” (Rampton 2009:149).

Rampton (2009) viser at sådanne stiliseringer ikke altid bruges som forstærkende træk i fremstillingen af en veldefineret persona, men

også forekommer i interaktionsritualer som hilsner, undskyldninger, udtryk for irritation eller udtryk for beundring hvor de i højere grad fungerer som en slags beskyttende skjold i socialt sårbare situationer. Jeg tager her udgangspunkt i Ramptons brede definition af stiliseringer og inddrager dermed også markerede ytringer der ikke tydeligt peger på en afgrænset persona i min definition af stiliseringer.

Bestemmelsen af hvorvidt en ytring er markeret og atypisk for en person i en given situation, indeholder altid en subjektiv vurdering, og det kræver en del kendskab til en talers sædvanlige sprogbrug at bestemme hvornår der er tale om en stilisering (Madsen 2013; Rampton 2003; Jaspers 2011). Tilsvarende Rampton (2003:55) og Jaspers (2011:521) har jeg identificeret stiliseringerne ved at finde steder hvor der anvendes særligt markante dialekttræk samt prosodiske markører som særlig tydelig artikulation, skift i lydstyrke, tonehøjde eller talehastighed, samt inddraget samtaledelegaternes reaktion på ytringen. Hvis lytteren griner, gentager ytringen, kommenterer stiliseringen eller selv skifter til en anden stil eller dialekt, er det et tegn på at denne har opfattet det som en stilisering (Rampton 2003:55). Som det beskrives af Madsen (2013:45), medfører stiliseringer dog ikke altid en særlig reaktion fra tilhørerne, og bestemmelsen af hvorvidt der er tale om en stilisering, afhænger derfor ofte af erfaringer med hvordan deltageren normalt taler. For at understøtte min tolkning af at et uddrag indeholder stiliseringer af bornholmsk, har jeg kodet optagelserne for markeret sprogbrug og eksempler på bornholmske træk og efterfølgende gennemgået alle eksempler med en kollega fra projektet der også har indgående kendskab til deltagernes måde at tale på.

Bornholmsk er en meget underbelyst dialekt, og i de større beskrivelser af bornholmsk: Andersen (1959) og Wimmer, Thomsen og Espersen i ”Bornholmsk ordbog” (1908) bruges samtidig ikke ensartede og velbeskrevne lydskriftssystemer. Dette har gjort det svært at afgøre hvorvidt et træk deltagerne bruger, kan karakteriseres som traditionelt bornholmsk. For at undersøge om et træk kan karakteriseres som bornholmsk, har jeg derfor brugt en kombination af ordbogsopslag (hvor dette har været muligt), aflytninger af optagelser med deltagernes forældre og bedsteforældre, samt deltagernes egne beskrivelser af bornholmske træk. Før vi skal se på hvordan de

bornholmske træk bruges af Aja og Kasper, vil jeg først introducere hvordan de unge selv beskriver normerne for brugen af bornholmsk og hvilke værdier det associeres med.

4. Metasproglige ytringer

Deltagerne i vores undersøgelse beskriver det generelt som usædvanligt at unge mennesker taler bornholmsk. De fortæller i interviewene at det primært er ældre - og særligt ældre fiskere og bønder der bruger bornholmske træk, mens unge mennesker taler standardnært hvilket de betegner ”rigsdansk”, ”københavnsk” eller bare ”dansk”. Dette forklares af deltagerne bl.a. med at mange unge forventer at flytte fra Bornholm, samt at standardnær sprogbrug betragtes som mere normalt og smartere end bornholmsk. Det sidste udtrykkes bl.a. af Martin i det følgende interviewuddrag hvor han har fortalt at han synes det er ærgerligt at unge ikke taler bornholmsk, og at han tror det skyldes at de finder det pinligt.

Eksempel 1: Martin (Mar); interviewer Andreas (And)

01 And: næ men øh hvorfor t- hvorfor tror du så at det er pinligt (.) for folk
02 at snakke bornholmsk (0.8)
03 Mar: fordi der er så få der gør det (0.5)
04 And: ja (0.6)
05 Mar: og så vil alle jo bare gerne være med på trenden [uh uh
06 And: [mm (0.3)
07 Mar: [xxx
08 And: [og hvad er trenden (0.6)
09 Mar: de:t er jo ikke noget sådan rigtig det er jo ba:re folk gider ikke
10 snakke bornholmsk som den eneste (0.6)
11 And: ja (0.9) ja ja på den [måde okay det forstår jeg godt
12 Mar: [og så er det jo lidt de fleste
13 de er me:get sådan de vil gerne være københavnere eller sådan (1.2) i
14 stedet

I l. 3 beskriver Martin at der er meget få der bruger dialekttræk hvilket han også understreger i l. 10 ved at sige at folk ikke vil tale bornholmsk ”som den eneste”. Dette peger på en opfattelse af at det er meget usædvanligt at høre unge tale bornholmsk. Martins videre beskrivelse af at unge ikke taler bornholmsk fordi de vil være med på ”trenden” (l. 5) og gerne vil være københavnere, indikerer at bornholmsk associeres med noget usmart, mens det at være københavnere (l. 13) og tale som københavnere har højere status blandt de unge. Martin og de andre deltagere udtrykker generelt ikke klare ideer om hvilke

sociale stereotyper der er forbundet med bornholmsktalende unge. Det fremstår samtidig klart at de ikke betragter bornholmsk som smart i umarkeret tale. Dette kan hænge sammen med at bornholmsk forbindes med ældre, fiskere og bønder og dermed kan tænkes at indeksere nogle værdier mange af de unge ikke ønsker at blive associeret med.

Samtidig beskriver deltagerne også at de ikke selv taler bornholmsk fordi de forventer at blive rettet hvis de gør det eller har oplevet at blive rettet sådan som det beskrives af Josefine i det følgende eksempel.

Eksempel 2: Josefine (Jos); interviewer Anne (Ann)

- 01 Ann: har du talt øh bornholmsk da du var mindre (0.9)
02 Jos: nej (0.6) altså (.)
03 Ann: mm (.)
04 Jos: mine forældre har altid haft lidt bornholmsk men aldrig (0.5) [rigtig
05 Ann: [mm
06 Jos: (0.7) og så blev man jo altid rettet hvis man sagde noget bornholmsk
07 (0.3) altså (.)
08 Ann: af hvem (0.5)
09 Jos: altså af folk altså lærere og sådan noget de siger jo altid (0.6) eller
10 sådan (.) [det hedder det ikke o:g
11 Ann: [nå
12 Jos: (0.3) veninder og sådan nogen de siger jo også (0.7) ej det hedder det
13 ikke det hedder (0.5) sådan (0.7) på dansk ha

Josefines beskrivelse af at de bliver rettet og får at vide hvordan det hedder på dansk af veninderne (l. 12-13), indikerer at bornholmsk blandt de unge bliver betragtet som afvigende fra ”rigtigt” dansk. Tilsvarende dette er der i interviewene flere af deltagerne der beskriver bornholmsk som afvigende fra det almindelige og betegner det at tale ”rigsdansk” eller ”københavnsk” som ”normalt”.

Det er også en gængs beskrivelse blandt de unge at man bliver rettet hvis man bruger bornholmsk, bl.a. fordi grammatikken er ”forkert”. Ligesom det her antydes af Josefines beskrivelse af at de bliver rettet af lærere hvis de taler bornholmsk (l. 9), fremhæver andre også direkte at bornholmsk ikke hører til i skolesammenhænge eller højere uddannelsesinstitutioner. Eksempelvis siger deltageren Malene at det ikke ”går” at tale bornholmsk i skolen fordi ”bornholmsk skider man lidt på det der grammatik ikke så ja, så ville man måske få en dårligere karakter”. Det er værd at bemærke at flere af klassens lærere bruger bornholmske træk til hverdag, og at særligt deres dansklærer bruger såvel bornholmsk intonation som leksikalske, grammatiske

og fonetiske bornholmske træk i klasserumsinteraktioner. At lærerne skulle rette eleverne hvis de brugte bornholmske træk, virker derfor også usandsynligt, og vi har også set eksempler på at lærerne direkte opfordrer eleverne til at bruge bornholmsk i undervisningssammenhænge. Ikke desto mindre er det en stærk fortælling blandt de unge at bornholmsk ikke kan bruges af dem selv i skolen, og at det vil blive påpeget at det er forkert sprogbrug hvis de gjorde det. Dette indikerer at bornholmsk blandt de unge betragtes som ukorrekt og er associeret med ”ikke-akademiske værdier”.

Selvom det beskrives som unormalt at unge bruger bornholmske træk, beskriver deltagerne dog også at de kan finde på at bruge bornholmske træk i enkelte situationer eksempelvis i interaktion med ældre bornholmsktalende. I denne sammenhæng er det dog særligt interessant at de unge også beskriver at de kan finde på at bruge bornholmsk internt ”for sjov” med deres venner. En enkelt beskriver at det at bruge bornholmske træk blandt venner gør ytringer ”hyggeligere” og mere ”personlige”, men mere generelt beskriver deltagerne hvordan de blandt andre unge bruger bornholmske vendinger for at være sjove, drille hinanden eller til at gøre grin med en sætning. I det følgende uddrag har Aja eksempelvis forklaret at de bruger bornholmsk til at ”gøre grin” med det de siger, og at ytringer bliver sjovere af at blive sagt på bornholmsk. Da jeg spørger hende hvorfor det bliver sjovere, svarer hun således:

Eksempel 3. Aja (Aja); interviewer Anne (Ann)

- 01 Aja: man synes bare det er sjovt fordi man (0.8) det ligger så tæt på os jo
02 men alligevel [så langt fra
03 Ann: [mm
04 Aja: fordi vi ikke snakker eller vi [taler
05 Ann: [mm
06 Aja: ikke bornholmsk eller vi snakker ikke bornholmsk (1.6) s:å det er meget
07 sjovt at s- gøre lidt grin med det (0.5)
08 Ann: ja
09 Aja: på en eller anden måde gøre grin med det på en anden måde synes man
10 også at det er sjovt at man godt kan lidt bornholmsk fordi det er jo
11 meget fedt at holde fat i holde fast i
12 Ann: mm (0.5)
13 Aja: sådan der man kommer fra

Ajas forklaring af at det er sjovt at tale bornholmsk fordi de unge ikke normalt taler det (l. 1-7) indikerer at de unge finder det sjovt at stilisere

bornholmsk fordi det er en praksis der bryder med de sproglige normer. Samtidig beskriver Aja også at det er sjovt at tale bornholmsk blandt venner fordi de på denne måde kan holde fast i hvor de kommer fra (1. 9-13). Dette peger på at bornholmsk også har en værdi blandt de unge som et lokalt arvesprog, og at brugen af stiliserede træk også kan være et udtryk for at de unge gerne vil opøve deres kompetencer.

Bornholmsk beskrives altså af de unge som en dialekt der ikke normalt bruges af unge i umarkeret tale, som er associeret med at være utrendy og ukorrekt, men samtidig også som noget der kan bruges mellem venner til at være sjov, hyggelig, personlig og fastholde den lokale tilknytning. I det følgende vil jeg efter en kort præsentation af fokusdeltagerne se nærmere på hvilke værdier og stereotyper der kommer til udtryk i deres faktiske hverdagsbrug af bornholmsk.

5. Præsentation af Aja og Kasper

Aja og Kasper er begge født og opvokset på Bornholm og har bornholmske forældre og bedsteforældre. De møder begge bornholmsk dialekt dagligt i interaktioner med deres forældre, bedsteforældre og lærere, men ligesom deres klassekammerater bruger de sjældent selv traditionelle bornholmske træk. Aja og Kasper har således objektivt set den samme tilknytning til Bornholm og bornholmsk, men de udgør modpoler i klassen både med hensyn til hvordan de positionerer sig i forhold til Bornholm og bornholmsk, og også i forhold til grupper der synes at være relevante for de unge i deres hverdag: 1) drenge og piger 2) de positivt og de negativt skoleorienterede.

Aja er blandt de flittigste elever i klassen. Hun fremhæver ofte (både over for feltarbejdere og klassekammerater) at hun har klassen højeste gennemsnit og tilhører gruppen af de kloge piger. Hun positionerer samtidig sig selv som et storbymenneske der gerne vil studere og bo i København, London eller New York, og markerer ofte afstand til tanken om at bosætte sig på Bornholm i fremtiden. Hun beskriver også sig selv som en der ikke kan tale rigtig bornholmsk og påpeger tit at det lyder som svensk hvis hun prøver. Endvidere beskriver hun at hun kan finde på at drille bornholmsktalende når de bruger typiske bornholmske træk. Eksempelvis fortæller hun mig at

hun lægger mærke til at hendes bedsteforældre taler rigtig bornholmsk, og at hun derfor ”gør grin med dem” og ”mobber dem med det”, selvom hun, som vist i eksempel 3, også til tider beskriver at det har en værdi at kunne bornholmsk.

Kasper positionerer sig omvendt som negativt skoleorienteret og positivt orienteret mod håndværksarbejde. Han siger for eksempel direkte til Andreas (feltarbejder): ”Hvis det stod til mig så var jeg ikke i skole, så var jeg ude at arbejde”. Når han er i skole, deltager han også generelt meget lidt i undervisningen. Eksempelvis skriver Andreas i sin feltdagbog: ”Hver gang læreren kigger væk sidder Kasper og surfer efter billig øl og sprut” (Andreas Stæhr. Dagbog, 25.02.15). Modsat Aja er Kasper blandt de deltagere der bruger det at være bornholmer mest direkte i sit identitetsarbejde, og han fremhæver både over for feltarbejdere og klassekammerater at han er ”fuldblodsbornholmer” fordi hans familie er bornholmsk i mange generationer. Kasper taler ofte også meget positivt om Bornholm og giver udtryk for at han gerne vil bosætte sig der i fremtiden hvis han kan få arbejde. Kasper er samtidig blandt de deltagere der fremstiller sig selv som bornholmskkyndig og beskriver det som ærgerligt at unge sjældent bruger bornholmsk.

6. Stiliseringspraksisser

I optagelserne af Kasper og Aja har jeg sammenlagt fundet 58 episoder hvor de bruger fonetiske, grammatiske eller leksikalske bornholmske træk i stiliseringer.² På Kaspers optagelser har jeg fundet 33 sekvenser hvor han stiliserer bornholmsk, herunder er der 5 episoder hvor han stiliserer bornholmsk i flere ytringer som del af den samme sekvens. På Ajas optagelser har jeg fundet 25 episoder hvor hun stiliserer bornholmsk, og herunder er der 4 episoder hvor der optræder flere stilerede ytringer i den samme sekvens.

² I de angivne optagelser har jeg ikke fundet eksempler på at de to deltagere bruger traditionelle bornholmske træk i ikke-markeret sprogbrug. Dog har Kasper til tider lidt tendens til bornholmsk intonation, men som regel taler de begge med standard-dansk intonation.

	Aja	Kasper	I alt
Selvoptagelser (fritid)	6,7 timer	2 timer	8,7 timer
Selvoptagelser (Skole: undervisning + frikvarter)	16,3 timer	16 timer	32,3 timer
Gruppeoptagelser	1 time	1 time	2 timer
Stiliseringer	25	33	58

De fleste af stiliseringerne ses i interaktioner med venner i fritiden og i frikvartererne. Ud af de 33 episoder hvor Kasper stiliserer bornholmsk, er 29 således i interaktion med venner og 19 af disse i fritidsoptagelser. Tilsvarende er de fleste af Ajas stiliseringer af bornholmsk også fundet i fritidsoptagelserne (13 ud af 25). At de fleste af stiliseringerne forekommer i de relativt få fritidsoptagelser uden for skolen, kan hænge sammen med at bornholmsk, som de unge beskriver i interviewene, ikke hører til i skoleregi, mens det også kan afspejle at disse stiliseringspraksisser hører til blandt venner og ikke voksne. Kasper stiliserer eksempelvis aldrig bornholmsk over for lærerne, men enkelte gange direkte henvendt til os i mikrofonen og i interaktion med Andreas (feltarbejder) der indtog en rolle som atypisk voksen blandt drengene, ligesom Aja kun enkelte gange bruger stiliseringer henvendt til lærere og andre voksne. Dette antyder også at vi ville have kunnet finde en endnu større brug af bornholmske træk hvis vi havde flere fritidsoptagelser.

Aja og Kasper bruger både stileret bornholmsk i direkte parodi af bornholmsktalende personer (deres forældre, bedsteforældre, lærere mm.) og i mere eller mindre performende ytringer der ikke peger på en konkret person. I det følgende vil jeg vise udvalgte eksempler på hvordan Aja og Kasper bruger bornholmske træk i ikke-parodierende stiliseringer og trække paralleller til det generelle mønster der findes i dataene.

6.2 Stilskrivning på Bornholmsk

Det første eksempel vi skal se på, er fra en eftermiddag hvor Kasper har sin ven William på besøg derhjemme efter skoletid og de skriver

stil. William er for os kendt som en positivt skoleorienteret dreng, og i denne aktivitet er det også ham der dikterer hvad der skal skrives, mens Kasper skriver ned.

Eksempel 4. Selvoptagelse. William (Wil); Kasper (Kas)

01 Wil: han vil- (.) eller han ville ger- han ville gerne gå hen
 02 til hende men han turde ikke
 03 (16.0) ((der tastes))
 04 Wil: han turde inte ((siges leende))
 05 Kas: ha (0.8) **jamen han turde inte at gå hen og**
 06 **snakke med tøsen** (0.7) **med piblan** (0.9)
 07 Wil: okay øhm (1.4) så skriv (.){de}(0.4)

I l. 1 giver William et bud på den næste sætning de skal skrive om hovedpersonen: ”han ville gerne gå hen til hende men han turde ikke”. Herefter lader det til at Kasper taster, og i l. 4 siger William med standarddansk intonation ”han turde inte” hvor han bruger den bornholmske nægtelsespartikel *inte* (Wimmer 1908:§167). Da det kun er ordet *inte* der er bornholmsk, og han ikke ændrer intonation, lyder det som om at han læser højt. Da han samtidig siger dette efter at der er blevet tastet, tolker jeg det som at Kasper har skrevet *inte* i stilen. William griner mens han siger *inte*, og efterfølgende griner Kasper. Herefter siger Kasper med bornholmsk intonation (l. 5) ”*jamen han turde inte at gå hen og snakke med tøsen*” hvorefter han i l. 6 siger ”*med piblan*”. Dette kan tolkes som en selvvrettelse hvor han gør den første sætning mere bornholmsk ved at bruge det bornholmske dialektord *pibel* (pige) (Espersen 1908:256) tilføj et fleksivt *-an*³. William griner ikke af Kaspers mundtlige stilisering, og det ser ud til, at han ignorerer den for at gå videre (l. 7).

At William og Kasper griner i l. 3-4 da bornholmsk første gang introduceres i stilskrivningen, antyder at skolearbejdet bliver mindre seriøst og sjovere af at foregå på bornholmsk. Det at de griner, kan også hænge sammen med at bornholmsk generelt ikke associeres

³ Det er her værd at bemærke at *pibel* jf. Espersen (1908:256) i traditionelt bornholmsk bøjes *piblijn* og altså ikke bøjes i hunkøn som Kasper gør her. I de 33 eksempler jeg har på at Kasper stiliserer bornholmsk, har jeg 5 eksempler på at han bruger *an*-endelsen, men ingen på at han bruger *-ijn*. Dette indikerer at Kasper ikke er bevidst om de forskellige køn, men associerer *an*-endelsen med bornholmsk mere generelt. Bøjningen bør derfor ikke ses som et udtryk for kendskab til tre-kønssystemet.

Hvordan tør'ed ...

med skole og derfor er særligt sjovt i en kontekst hvor der skrives stil. William griner dog ikke da Kasper fortsætter med at bruge bornholmske træk og den følgende interaktion antyder at William bliver irriteret eller i hvert fald ønsker at fortsætte stilskrivningen uden bornholmske tilføjelser. William tager i løbet af stilskrivningen generelt arbejdet mere seriøst end Kasper der flere gange udfordrer den seriøse stilskrivning ved at synge, tilføje seksuelle passager til stilen mm. Det at begynde at skrive på bornholmsk kan tolkes som et led i dette projekt hvor Kasper forsøger at bryde med den seriøse ramme og rette fokus væk fra skoleopgaven, mens William forsøger at fastholde seriøsiteten.

I løbet af stilskrivningen sker det også flere gange at William direkte irettesætter Kaspers opførsel og skrivning. I det følgende ses et eksempel på hvordan Kasper reagerer på sådanne rettelser.

Eksempel 5. Selvoptagelse. William (Wil); Kasper (Kas)

01 Wil: okay og så skriv tænkte Mira
02 (2.4) ((der tastes))
03 Kas: tænkte MIRAAA ((synges))(.)
04 Wil: nej (1.6) og Mira det er med stort
05 Kas: **HOLD NU DIN FEDE** ((fe·)) KÆFT (0.5)
06 Wil: så mangler der også (1.1)
07 Kas: **sig mig skal du have et nakke drag med den næve**
08 Wil: nej (0.6)
09 Kas: **det er godt** (gåd) [så holder du bare din kæft (tjæfd)]
10 Wil: [nakke drag med den næve
11 Kas: ha (0.8)
12 Wil: okay øhm (1.1) nu hvor han er rocksanger har han ikke mere at se i
13 mig

I l. 3 reagerer Kasper på Williams diktering af hvad han skal skrive ved at gentage det halvt syngende og råbende. William svarer sukkende ”nej” hvilket indikerer at han er uenig og muligvis irriteret, og han retter herefter Kasper ved at sige at Mira skal stå med stort. Kasper reagerer på dette ved at råbe: ”hold nu din fede kæft” hvor *fede* udtales [fe·] hvilket fremstår som en stilisering af jysk (Nielsen og Pedersen 1991:kort 8). William reagerer ikke umiddelbart på dette og fortsætter i l. 6 med at irettesætte Kasper der herefter kommer med en voldstrussel sagt med stileret bornholmsk intonation: ”sig mig skal du have et nakke drag med den næve”. Efter William har

svaret nej, siger Kasper ”det er godt så holder du bare din kæft”. Her bruger Kasper både bornholmsk intonation, udtalen [gåd] af godt, der beskrives af Andersen (1959:43) som et bornholmsk træk, samt *tj*-udtale af *k’et* i *kæft*. Dette er et træk der ofte fremhæves af både de unge og ældre deltagere i vores undersøgelse som typisk bornholmsk. Brugen af palataliseret t ved initialt k før betonet fortungevokal beskrives også bl.a. af Thomsen (1908:§91-92) som et karakteristisk bornholmsk træk.

Det at rette andre kan karakteriseres som en facetruende handling, og idet William fremhæver sine egne kompetencer ved at gøre opmærksom på Kaspers fejl, positionerer han sig her også som hævet over Kasper hvilket potentielt truer et ligeværdigt forhold mellem drengene. Kaspers reaktion med at råbe og true med at slå kan ses som et forsøg på at fremstille sig selv som den stærke i relationen og beskytte hans eget face ved at give igen, men med en anden kapital end den boglige: den fysiske og stereotyp maskuline vold. At han fremsætter disse trusler gennem stiliseringer, synes umiddelbart at nedtone alvoren i hans ytringer hvilket understreges af at han griner efterfølgende. Truslen kombineret med stiliseringen kan derfor have funktionen at forsvare hans eget face, mens det også beskytter Williams face idet det markeres at truslen ikke skal tages seriøst. På denne måde kommer stiliseringen til at fungere som en afledning der opretholder venskabet og det ligeværdige forhold i en potentielt truende situation.

I uddraget er det også interessant at Kasper vælger at stilisere jysk og bornholmsk i sine trusler da det således forbinder dem med hårdhed og stereotyp maskulinitet. Samtidig kommer de til at stå i kontrast til positiv skoleorientering i denne situation hvor det er en reaktion på Williams rettelser. Det er ikke usædvanligt at Kasper stiliserer jysk, men det forekommer sjældent i de samme situationer som bornholmsk og oftere i ytringer med meget bondske associationer. Kasper stiliserer derimod ofte bornholmsk når han irettesætter sine venner og er spøgende voldelig. Stiliseringerne af bornholmsk findes samtidig ofte i ytringer hvor der indgår bandeord, i situationer hvor han italesætter seksuelle emner, samt når han taler om forbrug af alkohol eller stoffer. Dette synes at gå igen særligt i drengenes stiliseringer af bornholmsk, og der ses en tendens til at de bruger bornholmsk til

at drille på en venskabelig måde og være hårde, grove og maskuline sammen. Aja og hendes veninder bruger i tråd med dette stiliseringer af bornholmsk i performance af stereotypet maskuline, fysisk trænedede og grove personaer. Men blandt pigerne bruges bornholmske træk sjældent i lige så aggressive og grove vendinger, som det bruges hos drengene. Disse stiliseringer synes heller ikke at blive brugt i forlængelse af deres egen selvrepræsentation på samme måde som det ses hos Kasper.

Eksemplet illustrerer også en anden tendens i Ajas og Kaspers stiliseringer hvor bornholmske træk ofte bruges til markere opposition til noget skolefagligt eller i ytringer der fremsættes som dumme, og markeringer af at der er noget man selv eller andre ikke forstår. Det sidstnævnte ses der også et eksempel på i det følgende uddrag.

6.3 ”Jeg forstår’ed inte”

I dette uddrag er Aja til Science Talent. Science Talent er et ekstra skoletilbud for unge naturvidenskabeligt interesserede hvor de bl.a. mødes en gang om ugen og har ekstra undervisning. Denne dag bliver de undervist i sandsynlighedsregning og kodninger i Excel. Pigerne har en del problemer med excel-kodningen hvor der skal sættes mange parenteser rigtigt, og i dette uddrag diskuterer jeg med Aja hvad der kan være galt i hendes kodelinje siden excel-arket ikke giver de ønskede resultater.

Eksempel 6. Selvoptagelse. Aja (Aja); feltarbejder Anne (Ann)

- 01 Aja: burde der være to parentesslut her
02 Ann: ikke ifølge det han har skrevet deroppe (0.3)
03 Aja: nej men det kunne jo være at der skulle være det (4.9)
04 Ann: det tror jeg ikke (1.0)
05 Aja: hvad er det værste der kan ske (3.9) nej men ja (5.5) hvad så (6.3)
06 **jeg forstår det inte** (*(fisdåð önda)*)

I l. 1-4 diskuterer Aja og jeg hvad hun skal skrive, og hun foreslår at sætte en ekstra parentes. I l. 5 prøver Aja at indsætte denne parentes og får ikke den ønskede effekt. Efter en pause hvor hun muligvis tænker over hvad der kan være problemet, siger hun: ”jeg forstår det inte”. Her bruger hun tre bornholmske træk: dialektordet *inte*, finalt blødt *d* i *det* (Andersen 1959:97; Espersen 1908:55) og enklise der jf. Wimmer (1908§164) er almindeligt i traditionelt bornholmsk ved intetkøn.

Enklise med *det* er samtidig et træk de unge selv bruger ofte når de skal give eksempler på bornholmske træk (eks. [tjəʊð] (kører det) [eəð ʃəw] (er det sjovt) og [gəəð gəd] (går det godt)).

Aja er som beskrevet meget positivt skoleorienteret og fremstiller ofte sig selv som en meget dygtig elev. Da hun og veninderne senere denne dag bliver kørt hjem af en af pigernes far, fortæller hun endvidere at hun var rigtig god til excel og driller de andre med at de ikke kunne finde ud af det. Det er derfor potentielt meget facetruende for hende at der er noget hun ikke kan forstå i denne situation. Hendes stilisering af bornholmsk kan i denne sammenhæng tolkes som et forsøg på at distancere sig fra det sagte og tillægge det at have manglende forståelse til en ubestemt persona. Samtidig peger brugen af de bornholmske træk i denne ytring på at bornholmsk associeres med ikke at have den nødvendige kapital til at løse skoleopgaver. Tilsvarende bruger Aja flere gange bornholmske stiliseringer indlejret i ytringer der fremstilles som uintelligente, tilbagesående eller naive.

Der ses altså to generelle tendenser i Aja og Kaspers stiliseringer hvor bornholmsk bruges i performance af:

- 1) Aggressivitet, hårdhed og stereotyp grov maskulinitet
- 2) Negativ skoleorientering, tilbagesående/manglende viden og naivitet

Eksemplerne illustrerer også en forskel på hvordan Aja og Kasper typisk bruger de bornholmske træk. Hvor Kasper ofte bruger stiliseringer af bornholmsk i forlængelse af sin selvfremsstilling til at fremstå hård og maskulin og til at signalere tilknytning til sine drengevenner, bruger Aja oftere stiliseringer af bornholmsk i performance af uintelligente personaer til at tage afstand fra et udsagn og til at positionere sig som modsætning til de dialekttalende. Men selvom Aja ofte bruger bornholmske træk i sådanne situationer, er der også i dataene eksempler på at hun bruger bornholmske træk mere unidirektionalt (altså i overensstemmelse med sin egen stemme) eksempelvis i hilsner.

6.4 "Hvordan tjør'ed"

I det følgende uddrag er Aja til "Hjerternes fest" i Nexø. "Hjerternes fest" er en byfest i december hvor lokale forretninger holder længe åbent og forskellige foreninger har boder rundt omkring i byen. Aja går det meste af aftenen rundt i byen sammen med Josefine, Emma, Emmas mor og mig, men gruppens sammensætning skifter flere gange. I løbet af aftenen møder de en del andre unge de kender fra skolen. Når de møder disse andre unge, begynder de at forhandle eller afklare om de skal fortsætte sammen eller bare hurtigt sige hej og fortsætte hver for sig, og det lader til at situationen bliver socialt anspændt. Det er her interessant at Aja ofte når de møder unge de kender, indleder interaktionerne med en stilisering af bornholmsk (4 gange). I det følgende uddrag ses et eksempel på en sådan interaktion. På dette tidspunkt er jeg taget hjem, og Aja er sammen med Emma, Josefine og Mie fra klassen da de møder Anna som de kender fra skolen.

Eksempel 7. Selvoptagelse. Mie (Mie) ; Aja (Aja) ; Anna (Ann)

01 Mie: gud hej Anna ha (1.3)
02 Aja: hey hey hey (0.4) **er det er det er det** ((ið ið ið)) Anna
03 Ann: det er det ha (.)
04 Aja: hej (1.3) **hvordan kører det** ((tjørð)) (.) ha er du her alene eller
05 hvad (0.8)
06 Ann: øh nej jeg har lige gået med min farmor og farfar men
07 jeg bliver hentet lige om lidt
08 Aja: nårh så er det jo meget smart

I l. 2 siger Aja "er det er det er det Anna" hvor hun bruger enklise og udtaler er [i] hvilket kan tolkes som en overdreven udtale af den traditionelle bornholmske udtale af er som [e] (Andersen 1959:84). Det er her værd at bemærke at ytringen udtales i et højt toneleje, og at den derfor forekommer mere feminin end deres typiske stiliseringer af bornholmsk. Anna reagerer i l. 3 ved grinende at sige at "det er det", og Aja fortsætter med endnu en stilisering af bornholmsk "hvordan kører det" hvor hun bruger enklise og den tidligere beskrevne udtale af *k* som palataliseret *t*. Herefter griner hun selv og fortsætter uden at afvente svar med at spørge om Anna er alene. Dette indikerer at det er et vigtigt spørgsmål for pigerne at få afklaret hvad der skal ske som det næste, og det understreger at der er usikkerhed på spil i situationen.

Når pigerne på denne måde møder hinanden til hjerternes fest, og der opstår usikkerhed om hvorvidt de skal følges videre eller kun hurtigt hilse på hinanden, kan situationen tolkes som særligt socialt sårbar. Der kan derfor være særligt behov for at være inkluderende, markere de sociale bånd og lette seriøsiteten af mødet. Brug af dialekttræk kan generelt siges at signalere at man er en del af det samme lokale fællesskab og kan dermed være en måde at være inkluderende på. Som vi så tidligere, beskriver de unge også selv at bornholmske dialekttræk kan bruges blandt venner for sjov og for at gøre interaktioner mere personlige og hyggelige. At Aja her hilser på bornholmsk, kan således tolkes som et forsøg på at lette det akavede i mødet og gøre det mere venskabeligt, hyggeligt og uformelt. I uddraget ses det at både Anna og Aja griner når Aja bruger de bornholmske træk, og dette kan tolkes som at brugen af bornholmsk i praksis gør hilsenen sjov og letter stemningen.

Ifølge Rampton er indeksikaliteten ofte uklar i situationer hvor stiliseringer er indlejret i interaktionsritualer (Rampton 2009:165). Måden Aja bruger stiliseringer af bornholmsk i hilsner, er tilsvarende heller ikke umiddelbart i overensstemmelse med de værdier der ellers bliver knyttet til bornholmsk i deltagernes stærkere performende stiliseringer. Derimod synes de at være en måde at kunne være sprogligt kreativ, venskabelig og muligvis smart og kæk på. Samtidig kan brugen her også netop hænge sammen med at bornholmsk generelt betragtes som ukorrekt og unormalt og dermed i kontrast til standarddansk forekommer mindre formelt. Dette kan være medvirkende til at det kan bruges til at gøre interaktioner useriøse og uformelle og dermed venskabelige. Endvidere kan stilisering af bornholmsk tænkes at forekomme smart og sjovt fordi det betragtes som en unormal eller grænseoverskridende praksis der legende udfordrer de standardiserende normer.

7. Afslutning

Dialektudtyndingen og den medfølgende sproglige standardisering er, som nævnt indledningsvis, meget fremskreden på Bornholm, og bornholmsk er tydeligvis ikke et umarkeret dagligsprog blandt de unge, som det var for tidligere generationer. På trods af dette, og selv

om deltagerne i denne undersøgelse selv beskriver det som unormalt at unge taler bornholmsk, så bliver bornholmske træk, som jeg har vist, stadig brugt blandt forskellige bornholmske unge i stiliseringer.

I overensstemmelse med de unges beskrivelser af bornholmsk dialekt som ukorrekt og noget der ikke hører til i skoleregi, viser Aja og Kaspers stiliseringer at de bornholmske træk forbindes med indeksikalske værdier som negativ skoleorientering og manglende viden. Tilsvarende bruges bornholmske træk også i situationer hvor de unge er grove og aggressive og trækkene synes her at indeksere hårdhed og stereotyp maskulinitet. Dette kan igen hænge sammen med associationen mellem bornholmsk dialekt og traditionelt mande-dominerede erhverv som fiskeri og landbrug som de unge beskriver i interviewene. Modsat de unges beskrivelser af at det ikke betragtes som smart at tale bornholmsk, indikerer Aja og Kaspers stiliseringer dog også at det at tale bornholmsk i markeret sprogbrug kan være smart i nogle situationer.

Analyserne viser samtidig at de bornholmske træk kan have vigtige funktioner i de unges interaktioner med hinanden. I eksemplerne ses det at Aja og Kasper bruger trækkene til at være sjove, nedtone seriøsiteten og potentielt facetruende elementer i forskellige situationer samt til at markere afstand til ytringer. Aja og Kaspers brug af bornholmske træk indikerer samtidig også at disse kan bruges til at markere samhørighed og venskabelighed. Dette kommer særligt til udtryk i brugen af bornholmske træk i hilsner. Brugen af trækkene i disse situationer er unidirektionale og forekommer ikke stærkt stilerede. Selvom de kan ses som sammenhængende med de værdier der stereotyp knyttes til bornholmsk, peger de derfor heller ikke entydigt på en klart afgrænset persona. Disse stiliseringer er derfor interessante fordi de i særlig høj grad peger på at dialekttræk har centrale funktioner for de unge på Bornholm og ikke kun bruges i parodi og performance af stereotyper. Det er her særligt bemærkelsesværdigt at en pige som Aja der generelt positionerer sig selv i modsætning til dialekttalende, Bornholm og de værdier der stereotyp knyttes til bornholmsk, bruger bornholmske træk i sådanne situationer. Dette peger på at bornholmske træk generelt på tværs af forskellige grupper i ungdomsmiljøet er en brugbar ressource blandt de unge. Endvidere

kan sådanne unidirektionale stiliseringer, ifølge Jaspers (2011:501), pege på at de stiliserede træk betragtes som attraktive, og de kan være et tegn på at disse træk på sigt vil blive optaget i talerens hverdagssprog. Som det sås i eksempel 3, beskriver Aja også at de unge synes det er sjovt at tale bornholmsk fordi de dermed kan holde fast i hvor de kommer fra. Selvom det ikke kan forventes at de unge på sigt kommer til at bruge lige så mange dialekttræk som deres forældre, kan Aja og Kaspers brug af bornholmske stiliseringer derfor også ses som en praksis hvorigennem de opøver deres sproglige kompetencer og indoptager lokale dialekttræk i deres sprog - muligvis for at fastholde et lokalt tilhørsforhold. At Aja ligesom Kasper bruger stiliseringer af bornholmsk unidirektionalt, viser i hvert fald at bornholmsk stadig har en værdi som kommunikationsressource mellem unge bornholmere på tværs af køn, skoleorientering og stedsorientering.

Udskrivningsnøgle

- [abc] Markerer begyndelsen af et overlap
- (0.4) Pause målt i sekunder med et decimal
- (.) Pause under 0.3 sekunder
- abc- Selvfafbrydelse
- abc Genoptagelse af ord
- abc Understregning markerer særligt tryk på ord eller stavelse
- : Kolon markerer tøvende forlængelse
- ABC Høj volumen
- °abc° Lav volumen
- ((abc)) Kommentarer
- ((abc)) Lydskriftsgengivelse af de forudgående ord
- { } Tvivlsparenteser, angiver tvivl om hvad der siges
- xxx Uforståelig passage
- abc** Fed skrift markerer stiliseringer
- abc* Kursiv markerer at der bruges tilnærmet bornholmsk intonation

Litteratur

- Agha, Asif (2005) Voice, Footing, Enregisterment. *Journal of Linguistic Anthropology* 15, 1:38-59
- Agha, Asif (2007) *Language and Social Relations*. Cambridge University Press.
- Andersen, Børge (1959) *Rønnemålet – En strukturallingvistisk analyse af udtryksplanet i en bornholmsk dialekt*. København: J.H. Schultz Forlag.
- Coupland, Nikolas (2001) Dialect stylization in radiotalk. *Language and Society* 30:345-37
- Coupland, Nikolas (2007) *Style. Language Variation and Identity*. Cambridge University Press.
- Espersen, Johan C. S. (1908) *Bornholmsk Ordbog*. København: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.
- Grønnum, Nina (2001) *Fonetik og Fonologi: Almen og dansk*. 2. udg. København: Akademisk Forlag.
- Gumperz, John J. (1999) On interactional sociolinguistic method. *Talk, Work an Institutional Order: Discourse in Medical, Mediation and Management Settings*. Srikant Sarangi & Celia Roberts (udg.). Berlin/New York: Walter de Gruyter:453-471.
- Jaspers, Jürgen (2010a) Introduction. Society and language use. *Society and Language Use*. Jürgen Jaspers, Jan-Ola Östmann & Jef Verschueren (udg.). Amsterdam: John Benjamins:1-20.
- Jaspers, Jürgen (2010b) Style and Styling. *Sociolinguistics and Language Education*. Nancy H. Hornberger & Sandra Lee McKay (udg.). Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters:177-204.
- Jaspers, Jürgen (2011) Strange bedfellows: Appropriations of a tainted urban dialect. *Journal of Sociolinguistics* 15, 4:493-524.
- Madsen, Lian Malai (2013) Heteroglossia, Voicing and Social Categorisation. *Heteroglossia as Practice and Pedagogy*. Adrian Blackledge & Angela Creese (udg.) Dordrecht: Springer:41-58.
- Nielsen, Bent Jul & Karen Margrethe Pedersen (1991) *Danske talesprog: Dialekter. Regionalsprog. Sociolekter*. København: Gyldendal.
- Rampton, Ben (2003) Hegemony, Social Class and Stylisation. *International Pragmatics Association. Pragmatics* 13:49-83.
- Rampton, Ben (2009) Interaction ritual and not just artful performance in crossing and stylization. *Language in Society* 38:149-176.
- Scheuer, Jann, Malene Monka & Marie Maegaard (2015) Det sælger bedre hvis det er på bornholmsk – mest om dialekt i turistindustrien, lidt om vin og ganske lidt om svin. *Danske Talesprog* 15:129-154.

- Steensig, Jakob (2001) *Sprog i virkeligheden – Bidrag til en interaktionel lingvistik*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Thomsen, Vilhelm (1908) Lydlære. *Bornholmsk Ordbog*. Johan C.S. Espersen. København: Det Kongelige Danske Videnskabernes selskab:1-67.
- Wimmer, Ludvig (1908) Bøjningslære. *Bornholmsk Ordbog*. Johan C. S. Espersen. København: Det Kongelige Danske Videnskabernes selskab:68-149.